

XALQ TA'LIMI

ISSN 2181-7839

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK JURNALI

Muassis:

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi

PUBLIC EDUCATION

SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL
MINISTRY OF PUBLIC EDUCATION OF THE
REPUBLIC OF UZBEKISTAN

2021

2-son
(Maxsus)

Jurnal 1918-yil dekabr oyidan chiqa boshlagan
O'zMAA tomonidan 2013-yil 4-martda qaytadan ro'yxatga olinib, 0104-raqamli guvohnoma berilgan.

TOSHKENT

TAHRIRIYAT

- 4** Oliy ta'limda kredit-modul tizimi – ta'limning mehnat bozoriga transformatsiyasidir

TA'LIM VA TARBIYA NAZARIYASI

- Sh. Mardonov, O. Jabborova 6** Ta'lim jarayoniga innovatsiyalarni tatbiq qilishning tashkiliy-pedagogik jihatlari
- A. Abdullayev 9** Boshlang'ich ta'limda jismoniy tarbiya darslarini sog'lomlashtirishga yo'naltirish metodikasi
- D. Maxmudova 12** Maktabgacha yoshdagi bolalarni estetik tarbiyalash muammosiga nazariy yondashuvlar
- M. Musurmonova 16** Umumiy o'rta ta'lim maktablari boshlang'ich sinflarida ta'lim sifatini oshirishda "Matematika" fanining ahamiyati
- R. Musurmanov, M. Musurmonova 20** Umumiy o'rta talim maktablarida pedagogik konfliktlar va ularning profilaktikasi muammolari xususida
- F. Ochilov 23** Umumiy o'rta ta'lim maktablari boshlang'ich sinf o'quvchilarining amaliy faoliyatini takomillashtirishda "Atrofimizdagi olam" va "Tabiatshunoslik" darslarining ahamiyati
- B. Axmadaliyev 27** Umumiy o'rta ta'lim maktablari boshlang'ich sinf o'quvchilarining estetik bilimlarini va ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantirishda texnologik ta'lim darslarining ahamiyati
- G. Tojiboyeva, Z. Suleymanova 31** Boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqini o'stirishda didaktik o'yinlarining roli
- U. Shermatova 35** Millat ruhini saqlash yo'lida
- F. Atabekov 39** Bola tafakkurining rivojlanishida jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining o'rmi
- O. Jabborova 43** Yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda boshlang'ich ta'limni rivojlantirishning pedagogik muammolari
- M. Achilova 46** Shaxsning jismoniy, psixologik rivojlanishida pedagogikaning roli
- D. Po'latova 50** Xalq ta'limi tizimida "Barkamol avlod" maktablari
- Z. Umarova 54** Ta'lim muassasalaridagi nizolarni hal qilish

TA'LIM VA TARBIYA METODIKASI

- M. Abdullayeva 57** Pedagogik va tarbiyaviy ishlar metodikasi
- G. Kuzmanova, B. Alimov, N. Beketov 61** Uchinchi tartibli tenglamalar
- X. Gulyamova 65** Umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida o'qish metodikasi
- R. Nosirova 69** Maktabgacha ta'limda metakognitiv ko'nikmalarni shakllantiruvchi metodlarni qo'llash orqali bolalarni maktabga tayyorlash

ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARI

- D. Mutalova 73** Ta'lim klasteri talabalarni innovatsion kasbiy tayyorlashning innovatsion asosi sifatida
- L. Boliyeva 76** Oliy ta'limda "Steam" texnologiyasidan foydalanishning didaktik imkoniyatlari

Fozil ATABEKOV,
Chirchiq davlat pedagogika instituti
“Maktabgacha ta’lim” kafedrası v.b. dotsenti

BOLA TAFAKKURINING RIVOJLANISHIDA JISMONIY TARBIYA MASHG‘ULOTLARINING O‘RNI

Annotatsiya

Maqolada mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sportga qaratilayotgan e’tibor, jismoniy tarbiya va sportni bola tafakkurining rivojlanishiga ta’siri to’g’risida fikrlar yuritilgan. Jismoniy tarbiya darslarini va mashg’ulotlarini tashkil qilishda dars samaradorligini oshirishga qaratilgan usullardan foydalana olish malakasiga ega bo’lish haqida fikr-mulohazalar kiritilgan.

Kalit so‘zlar. Uslub, dars, talab, tashkil etish, rivojlanish, mashg’ulot, harakatlarga o’rgatish, aqliy qobiliyat, axloqiy va estetik tuyg’ular.

В статье говорится о том, что внимание, уделяемое физической культуре и спорту в нашей стране, корректирует влияние физической культуры и спорта на развитие мышления ребенка. При организации уроков и занятий по физической культуре включаются отзывы о умении пользоваться методами, направленными на повышение эффективности урока.

Ключевые слова. Стиль, урок, требование, организация, развитие, обучение, обучение действиям, умственные способности, нравственные и эстетические чувства.

The article says that the attention paid to physical culture and sports in our country corrects the influence of physical culture and sports on the development of a child’s thinking. When organizing lessons and physical education classes, feedback on the ability to use methods aimed at improving the effectiveness of the lesson is included.

Key words. Style, lesson, requirement, organization, development, training, action training, mental ability, moral and aesthetic feelings.

O‘zbekistonda ham sport va jismoniy tarbiyaning rivojlanishi o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Sharq mutafakkirlarining konseptual-metodologik merosidan, xalq pedagogikasi an’analaridan diniy tarbiya jarayonida xalqimiz Abu Nasr Farobiy, Abu Rayhon Beruniy, Firdavsiy, Alisher Navoiy, Abu Ali ibn Sino, Mirzo Ulug‘bek, Zahiriddin Muhammad Bobur va boshqa allomalarning jismoniy tarbiyaga oid hozir ham o‘z qimmatini yo‘qotmagan va ilmiy asarlardan samarali foydalanib kelgan. Chunonchi, tibbiy olamning sultoni Abu Ali ibn Sino o‘zining “Tib qonunlari” asarida “Jismoniy mashqlar bilan muntazam ravishda shug‘ullangan odam hech qachon davolanishga muhtoj bo‘lmaydi”, deya aytib o‘tgan.

Ulug‘ munajjim va davlat arbobi Mirzo Ulug‘bekning pedagogik qarashlari diqqatga sazovordir. Uning “Farzandingiz sog‘lom va baquvvat bo‘lib o‘shishini istasangiz, uni kichik yoshdan jismoniy mashqlar bilan shug‘ullantiring va chiniqtiring”, degan so‘zlarining ahamiyati beqiyosdir.

Jismoniy tarbiya jarayonida bolalarni harakatga o’rgatish tarbiyachining bevosita rahbarligi hamda uning kuzatuv ostidagi bolalarning mustaqil faoliyatida amalga oshiriladi. Harakat faoliyatiga o’rgatishda bolaning anglash, irodaviy va emotsional kuchlari rivojlanadi hamda uning amaliy harakat ko’nikmalari shakllanadi. Harakatlar-

ga o'rgatish bola ichki dunyosi his-tuyg'usi, tafakkuri, asta-sekin shakllanadigan dunyoqarashi, axloqiy fazilatlariga, bolalar tomonidan bajariladigan, salomatlik va umumijismoniy rivojlanish uchun foydali bo'lgan harakat faoliyatiga maqsadga yo'nalgan tarzda ta'sir etadi.

Bolalar bilan ishlashda ularning yosh xususiyatlarini hisobga olish juda zarur, bolaning ongli harakat faoliyatida asqotadigan ayrim bilimlar; bolani harakatlarga o'rgatuvchi faoliyat metodlari, faoliyat va ularni amalga oshirishning malaka va ko'nikmalari haqidagi bilimlar birligi ish jarayonlaridan kelib chiqqan holda tarkibiy qismlarni tashkil etadi. Qismlardan biri ijodiy faoliyat tajribasi hisoblanadi. Bolalikdan mustaqil fikrlashga o'rgatilmagan va hamma narsani tayyor berilgandan so'ng o'zlashtiradigan kishi unga tabiat tomonidan berilgan sifatlarni namoyon qila olmaydi. Shuning uchun jamiyat yosh avlodning ijodiy faoliyatga o'rganishiga tamoman befarq qarab turolmaydi. Harakat faoliyatini tarbiyalash jarayonida kattalar (ota-onalar, tarbiyachilar) bolalar rivojlantirishining psixofiziologik xususiyatlarini hisobga olgan holda, ular oldiga yangi harakat vazifalarini qo'yadilar.

Bolaning mashqlar jarayonida yangi harakat vazifalarini tobora hal eta olishi va shu bilan bog'liq ravishda vujudga keladigan katta imkoniyatlar harakatlar xarakteri va sifatini o'zgartiradi. Bu yosh davri uchun juda xarakterli bo'lgan narsa yangi mashqlarga o'rgatish jarayonida go'yo bir aylanib yangicha sifat kasb etadi. Chunonchi, bolaning yurishi dastlabki paytda va ikkinchi yilning oxirida butunlay farq qiladi. Har bir sohada rivojlantirish o'zidan oldingi yashash shakllarini inkor etmasdan kechishi mumkin emas. Bunday murakkab rivojlanish jarayoni tashqi va ichki sharoitning o'zaro aloqadorligida to'xtovsiz kechadi.

Qiyinchiliklarni yengish va yangi vazifalarni hal etish bolada ijobiy emotsional kayfiyat hosil qiladi. Bu erishilgan maqsad, tarbiyachi bahosiga muvofiq yangi muskul sezgilari tufayli yuzaga keladi. Paydo bo'lgan o'zgarishlarni mustahkamlash yanada yuksakroq yutuqlarga intilish uyg'onishiga xizmat qiladi. Bu murakkab jarayon doimo tarbiyachi nazorati ostida bo'lishi kerak. Bir tomondan bolaning yangi harakat vazifasini tushunib olishini ta'minlash lozim, ikkinchi tomondan bolada mustaqillik va uni mavjud real harakat imkoniyatlari hamda yuzaga keluvchi qiziqish, emotsiyalari asosida amalga oshirish, g'ayratini uyg'otish zarur.

Ta'lim boladan diqqatni bir joyga to'plashni, faol tasavvur, faol fikrlashni, xotirani rivojlantirishni talab qiladi: masalan, agar ta'lim jarayoni qiziqarliлик kasb etib, emotsional ruhda bo'lsa - emotsional; harakat namunasi tarbiyachi tomonidan obrazli tarzda ko'rsatilsa va bolalar tomonidan bajarilsa - obrazli; harakatli o'yin va ularni mustaqil bajarishda barcha mashq elementlarini bajarish izchilligi vazifalari tushunib va eslab qolinsa, og'zaki mantiqiy mashqlar bolalarning o'zlari tomonidan amalda bajarish bilan bog'liq bo'lsa - motor harakat. Buning uchun ta'lim erkin bo'lishi kerak, shundagina mashqlarni ongli, mustaqil bajarish mumkin.

Bolalarga ta'lim berishda axloqiy tarbiya, bolaning ma'naviy tuyg'usi va ongini shakllantirish, uning olijanoblik va o'zaro yordam, maqsadga intilish, halollik, adolatlik kabi axloqiy-irodaviy sifatlarini rivojlantirish bilan bevosita bog'liqdir.

To'g'ri harakatlarga o'rgatishning butun jarayoni bolalarda estetik hislarni tarbiyalaydi. Bolalar asta-sekin egallab boradigan chiroyli harakatlar, aniq saflanish, ularning yoshiga xos o'yin obrazlarining ijodiy ifodaliligi, o'yinlarda she'riy matnlar, o'yin boshlanmalari, sanashmachoqlar - bularning hammasi bolalarda estetik didni tarbiyalash vazifasiga xizmat qiladi. Bolalar va tarbiyachilarning kostyumlari, jismoniy tarbiya

qo'llanmalari va hokazolarning tashqi bezatilishi katta ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim jarayonini tashkil etish bolalarni ular kuchi yetadigan mehnat harakatlarida mashq qildirish imkonini beradi.

Tarbiyachi bolalardan jismoniy tarbiya jihozlarini o'zlari tartibli va toza saqlashlarini (ixcham o'ralgan bayroqchalar, dazmollangan lenta, ro'molchalar va h.k.) muntazam talab qilib turadi. Bu haqida birinchi navbatda, navbatchilar qayg'uradilar va zarur buyumlarni avaylab joylashtiradilar. Shu bilan birga ular barcha bolalar foydalanishlari qulay bo'lishi uchun predmet va inventarlarning joylashish tartibini ham e'tiborda tutadilar. Bolalar sharlar, to'plar va hokazolarni vaqti-vaqti bilan yuvib, yirik jihozlarni artib turadilar. Bunday tadbirda barcha tarbiyalanuvchilar tarbiyachi rahbarligida ishtirok etadilar.

Shunday qilib, harakatlarga o'rgatish jarayonida bolalarda aqliy qobiliyat, axloqiy va estetik tuyg'ular rivojlanadi, o'z faoliyatiga ongli munosabat va shu bilan bog'liq ravishda maqsadga intilish, uyushqoqlik shakllanadi. Bularning hammasi o'zaro aloqadorlikda ta'lim jarayoniga umumiy yondashishni amalga oshirilishi lozim. Mazkur jarayon har tomonlama rivojlangan shaxsning shakllanishiga xizmat qiladi.

Sport hozirgi kunda barcha xalqlarning hayot talabi va ehtiyojiga aylanib qolmoqda. Chunki u kishilarning har tomonlama chiniqishini ta'minlabgina qolmay, balki ruhan tetik, ma'nan boy, axloqan pok, yuksak madaniyatli, mustahkam irodali qilib ham tarbiyalaydi. Sport turlari xilma-xildir. Lekin ularning har biri ham kishilarda yuqoridagi xislatlarni tarbiyalash uchun sport mashg'ulotlarida uzluksiz shug'ullanish va musobaqalarda qatnashishini talab etadi. Sport faoliyatining qonuniyatlari va xususiyatlarini, sportchi shaxsini bilmasdan turib, biz sport mashg'ulotlarining foydali metodlarini ishlab chiqara va ish faoliyatiga bo'ysundira olmaymiz. Sport faoliyati juda katta aniqlik, his qilish hamda idrok etish nafisligiga bog'liqdir.

Jismoniy harakat bolaning butun organizmini normallashtiradi, buzilgan fiziologik faoliyatining tiklanishiga yordam beradi, aqliy va jismoniy faolligini oshiradi. Shuni aytish zarurki, turli yoshdagi bolalar uchun jismoniy tarbiya va sport – hayot va faoliyat ko'rsatkichidir. Shuning uchun o'qituvchi yoki murabbiy tomonidan o'quvchilar ruhiyatini ko'taruvchi holatlarni yaratish zarur. Hayotda uchraydigan murakkab holatlarni misollar asosida, bolalar psixologiyasiga ta'sir etish yo'li bilan, jismoniy tarbiya va sport orqali, uzoq umr ko'rish g'oyasini bola ongiga singdirish katta ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim jarayonida bolalarda jismoniy mashqlarni muvaffaqiyatli bajarish qobiliyati rivojlanadi. Mashg'ulot jarayonlari ularda yuksak sport mahoratini egallashlariga, jismonan baquvvat bo'lishlariga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Sportning vazifasi bolalarga jismoniy mashqlarni bajarishning turli usullarini egallashga yordamlashishdir.

Harakat tasavvurlariga ega bo'lmagan bola eng oddiy jismoniy mashqlarni ham bajara olmaydi. Harakat to'g'risidagi tasavvurlar doimo murakkab bo'lib, u ko'rish harakat elementlari birligidan tashkil topadi. Uzoq davom etgan harakatlar dastlab ko'z kuzatishlari, keyin muskul harakat tasavvuri bilan bog'lanadi. Bola ongida ko'z tasavvuri paydo bo'lganda o'z-o'zidan muskul harakatlari paydo bo'ladi. Shu sababli, harakatni ko'rsatish, har doim ham uning bola tomonidan to'g'ri bajarilishiga olib kelavermaydi. Muskul harakat tasavvurlarini hosil etish uchun jismoniy mashqlarni bajarish jarayonida aniqlab olish zarur.

Bugungi kunda, jismoniy tarbiya va sportni bola tafakkurining rivojlanishiga ta'sirini o'stirishda o'qituvchi va murabbiylar quyidagi nazariy bilim asoslarini egallashlari kerak.

Bu – o'qituvchiga har bir mashq bajarilgandan so'ng, yakun chiqarishga, bolalar e'tiborini mashqni yaxshiroq bajarishga, kamchilik va xatolarini to'g'rilashga imkon beradiki, bu ta'lim-tarbiya jihatdan juda muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun ham har bir jismoniy tarbiya o'qituvchisi va sport murabbiysi yil davomida o'quvchilar salomatligini mustahkamlash yo'lida quyidagilarni amalga oshirishlari lozim. Jumladan:

- bolalarda yuksak axloqiy, ma'naviy, irodaviy fazilatlarini, mehnatsevarlik, faollikni tarbiyalashga;

- jismonan baquvvat, epchil, sog'lom, kuchli va qiyinchiliklarni yengishga qodir etib tarbiyalashga;

- hayotiy muhim malaka va ko'nikmalar (yugurish, yurish, sakrash, uloqtirish, tirmashib chiqish va tushish, suzish, sayohat asboblardan foydalana olish)ni shakllantirishga;

- jismoniy mashqlar gigiyenasi, anatomiyasi va fiziologiyasiga doir bilimlarni boyitishga;

- sport bo'yicha targ'ibotchilik, tashkilotchilik, instruktorlik malakasini singdirish, harakatlarning estetikasini to'g'ri talqin qilishga odatlantirishga.

Mazkur yo'sinlarni jismoniy tarbiyani tashkil etishda, hamma jihatlaridan to'liq foydalangan taqdirdagina, muvaffaqiyatli ravishda hal etish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, jismoniy tarbiya mutaxassisleri o'z ustida tinimsiz mehnat qilishlari, izlanishlari, o'quvchilarning bilim samaradorligini oshirishda kerakli malaka va ko'nikmalarni rivojlantirib borishlari zarur. Shundagina, jismoniy tarbiya va sportni bola tafakkurining rivojlanishiga, jismoniy sifatlarining o'sishiga, ularning texnik va taktik harakatlarni o'rganishiga yaqindan yordam beriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *Shabbozov D.R. Sport psixologiyasi. Termiz, 2008.*
2. *Адизова Т.М. Психокоррекция: Учебное пособие. – Т., 2006.*
3. *Бернштейн Н.А. Физиология движений и активность. – М., 1990*